

Značajke tržišne ekonomije u Hrvatskoj

Stipić, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:640459>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Dora Stipić

Značajke tržišne ekonomije u Hrvatskoj

Prvostupnički rad

Mentor: prof. dr. sc. Zoran Stiperski

Ocjena: _____

Potpis: _____

Zagreb, 22.9.2022.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Prvostupnički rad

Značajke tržišne ekonomije u Hrvatskoj

Dora Stipić

Izvadak: Rad se ponajprije bavi tržišnom ekonomijom Hrvatske te kako se ona kroz drukčije gospodarske sustave mijenjala i razvijala. Na početku se rad bavi diskusijom o povijesti, razvoju i značajkama kapitalizma kao ekonomskog sustava kako bi se kasnije mogao dobiti uvid u sliku hrvatskog gospodarstva u vrijeme kapitalizma. U razradi se najprije prolazi kroz povijest Hrvatske, specifično njene ekonomije, kronološki kroz vrijeme prateći potom kako se ona mijenjala pod utjecajem državnih uređenja. Zatim se rad bavi značajkama tržišne ekonomije Hrvatske posljednjih 30 godina otkako se proglasila neovisnom. Govori se o promjenama koje su nastupile prijelazom na tranzicijsko gospodarstvo, na putu prema otvorenom tržištu koji se više ne temelji na planskoj privredi. Za kraj, daje se kratak uvid u usporedbu Hrvatske s drugim državnim ekonomijama pod kapitalizmom te se iznose neke mogućnosti za daljnji razvoj

31 stranica, 2 grafičkih priloga, 3 tablica, 41 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Kapitalizam, Hrvatska, tranzicijsko gospodarstvo, socijalizam

Voditelj: prof. dr. sc. Zoran Stiperski

Tema prihvaćena: 10. 2. 2022.

Datum obrane: 22. 9. 2022.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Undergraduate Thesis

The features of market economy in Croatia

Dora Stipić

Abstract: This paper will primarily deal with the market economy of Croatia and how it changed and developed through different economic systems. At the beginning, the paper discusses the history, development, and features of capitalism as an economic system in order to later gain an insight into the image of the Croatian economy under capitalism. The body first goes through the history of Croatia, specifically its economy, following chronologically through time how it changed under the influence of state arrangements. Then the paper deals with the features of the market economy of Croatia in the last 30 years since it declared its independence. Here we talk about the changes that occurred with the adaption to a transitional economy on the way to an open market that is no longer based on a planned economy. Finally, a brief insight into the comparison of Croatia with other state economies under capitalism is given and some possibilities for further development are presented.

31 pages, 2 figures, 3 tables, 41 references; original in Croatian

Keywords: Capitalism, Croatia, transition economy, socialism

Supervisor: Zoran Stiperski, PhD, Full Professor

Undergraduate Thesis title accepted: 10/02/2022

Undergraduate Thesis defense: 22/09/2022

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb,
Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O kapitalizmu	2
2.1. Povijesni pregled kapitalizma	2
2.2. Značajke današnjeg kapitalizma	4
3. Kapitalizam u Hrvatskoj	8
3.1. Dolazak kapitalizma u Hrvatsku	8
3.2. Razvoj kapitalizma u Hrvatskoj	12
3.2.1 Stanje hrvatskog gospodarstva nakon Drugoga svjetskog rata	15
3.3. Suvremena Hrvatska u kapitalizmu	17
4. Usporedba s tržišnom ekonomijom drugih država	24
5. Mogućnosti razvoja	25
6. Zaključak	27
7. Literatura i izvori	28
8. Prilozi	V

1. Uvod

Hrvatska je dugo vremena bila u sklopu drugih državnih zajednica dok 1991. nije proglasila nezavisnost. Od tada je Hrvatska samostalna republika. Mijenjanje političkog sustava Hrvatske do kojeg je tada došlo, značilo je i postupno mijenjanje gospodarskog sustava. Od tada se sve do danas gospodarstvo Hrvatske razvija te tijekom godina prima nove značajke.

Cilj ovoga rada bit će iznošenje trenutnih stanja tržišne ekonomije u Republici Hrvatskoj. Time, prostorni obuhvat sadržavat će cjelokupni teritorij Republike Hrvatske s posebnim osvrtom na tržišne ekonomije nekih susjednih država, ali i onih daljnjih. To će se raditi sa ciljem usporedbe značajki tržišne ekonomije Hrvatske sa značajkama tržišnih ekonomija drugih odabranih država.

Rad će se prije svega posvetiti povijesnom pregledu Hrvatskog gospodarstva. Gledat će se kakav je on bio u prošlosti dok je Hrvatska bila dio drugih državnih zajednica s posebnim naglaskom na onu u SFRJ-u. Nakon prikaza prijašnjeg stanja, prijeći će se na same značajke kapitalizma općenito. Zatim će se redom govoriti o samim značajkama koje vidimo u Hrvatskoj tržišnoj ekonomiji te ćemo dobiti ideju o njezinim prednostima i nedostacima. Poseban osvrt dat će se na usporedbi s drugim tržištima te će se na kraju iznijeti neke mogućnosti daljnjeg razvoja.

2. O kapitalizmu

U ovom poglavlju proći će se kroz povijesni osnutak i razvoj kapitalizma te će se ustanoviti koje su mu najčešće značajke. Važno je napomenuti razvoj kapitalizma jer kako sam Bowles i dr. (2011) kažu, kapitalizam je pod stalnim utjecajem mijene. Sama njegova narav je promjena. Uz to, nadodaje da kako bi se razumio kapitalizam je nužno razumjeti i promjene. Pomoću toga, u kasnijim poglavljima moći će se vidjeti koliko značajke tržišne ekonomije u Hrvatskoj odstupaju ili se poklapaju s tim značajkama. Shodno tome, također u drugim poglavljima, dobit će se uvid u to koliko se kasno Hrvatska priključila novom globalnom tržišnom sustavu.

2.1. Povijesni pregled kapitalizma

Bowles i dr. (2011) u svojoj knjizi *Understanding Capitalism* odmah iznose glavne postavke o kapitalizmu. Prva od njih koju iznose govori kako „kapitalizam nije oduvijek postojao“. Također se odmah nadovezuju i ukazuju kako je kapitalizam svoj početak doživio Europi 1500-ih godina. Trenutak koji je doveo do prevlasti kapitalizma u svijetu pridaju raspadu Sovjetskog Saveza. Od tada, kapitalizam predstavlja glavno sredstvo proizvodnje.

Postoje tvrdnje koje govore da je kapitalizam nastao u trenutku kada su tržišta postala kompulzivna te postoje one koje govore da je nastao kada su tržišta bila oslobođena arhaičnih ograničenja. Najčešća pretpostavka koja se uzima kada se objašnjava pojava kapitalizma jest da je njegov razvoj prirodna posljedica prakse ljudi. Postojala je potreba uklanjanja vanjskih prepreka koje su sprječavale ovakav prirodni razvoj. Ovo ujedno predstavlja najčešći oblik kapitalizma, poznat pod imenom komercijalnog kapitalizma koji je vjerojatno i dominantan tip kapitalizma. Čak i bez pritiska iz prirode, pojedinci koje vodi vlastiti interes imaju inklinaciju za razmjenu. Ti su ljudi već od početka povijesti sudjelovali u djelima razmjene dobara i usluga, a kako je dolazilo do evolucije u podjeli rada, dolazilo je i do sve veće specijalizacije. Te dvije pojave zajedno pratili su i napreci u tehnologiji i instrumentima proizvodnje (Wood, 2002).

Do prije otprilike 300 godina, ekonomija sama po sebi nikada nije bila proučavana zasebno, već se uvijek motrila u sklopu društva u kojem je bila isprepletena. Ekonomija se kao zasebna

disciplina počinje promatrati otprilike u isto vrijeme kada dolazi i do kapitalizma. Prije toga, tržnice nisu bile mjesta isključivo prodaje i kupnje - kao što im kasnije im postaje glavna svrha, već su prvenstveno služile kao društvena mjesta, mjesta na kojima su se ljudi sastajali. Na to se misli kada se govori o tome da je ekonomija bila isprepletena u društvu. Početkom kapitalizma, rad se počinje odvajati od mjesta stanovanja u specijaliziranim prostorima (Bowles i dr., 2011).

Razvoj kapitalizma predvodio je rast engleske industrije u 18. stoljeću, specifično radilo se o industriji sukna. Ovaj period uzima se kao vrijeme gdje se kapitalizam osobito razvio jer se tu počinje značajno razlikovati od sustava koji su mu prethodili. Glavna značajka koja je definirala taj razvoj bila je uporaba akumuliranog kapitala kako bi se povećali kapaciteti proizvodnje. Ta praksa počela se vršiti umjesto dotadašnjeg korištenja kapitala u svrhe ulaganja ekonomski neproaktivnih poduzeća. Do te prakse došlo je zbog nekoliko različitih povijesnih događaja (Boettke, n.d.)

Od 18. stoljeća, također u Engleskoj, težište razvoja pomiče se sa industrija na trgovinu. Zbog Napoleonovih ratova propada feudalizam te se sve više počela provoditi politika Adama Smitha koja je bila zalaganje za prepuštanje ekonomskih odluka „nevidljivoj ruci tržišta“ tj. zalaganje za ekonomski liberalizam (Boettke, n.d.).

Kapitalizam nije samo jedan te postoje različiti oblici u kojima se pojavljuje, a upravo jedan takav oblik je ekonomski liberalizam Adama Smitha. Raspadom srednjovjekovnih načela, naime feudalizma i cehova, društvo je dobilo više ekonomske slobode te mogućnost početka razvoja kapitalizma. U početku, vlade su i dalje imale najveći udio kontrole nad ekonomskim aktivnostima, kako nad manufakturama, tako i u razmjeni dobara. U 18. stoljeću dolazi do zalaganja ekonomskog liberalizma. Vodeći argument za uvođenje takvog oblika tržišta bila je tvrdnja da kada bi svi bili ekonomski prepušteni sami sebi, da bi umjesto kaosa i raskola došlo do sklada u društvu te nastupa blagostanja. Fuzijom ekonomskog liberalizma i političkog liberalizma došlo je osnutka jedne od najutjecajnijih i najmoćnijih svjetskih doktrina – klasični ili *laissez-faire* liberalizam (Adams, 2001). Važan doprinos Adama Smitha također je bio izazov ideje Thomasa Hobbesa u kojoj je on tvrdio da jedino kontrola vlade može priječiti kaosu. Smith je naspram tome tvrdio da individualni vlastiti interes ekonomskih aktera, unutar dobro definiranog vlasništva posjeda, može dovesti do ishoda koji bi društvu bio od koristi (Bowles, 2011). U sklopu toga, Smith je osmislio pojam „nevidljive ruke“. Ono predstavlja ideju da konkurentna tržišta mogu voditi gospodarstvo u smjer optimalnog korištenja kako društvenih, tako i prirodnih resursa. Kako bi tržište najbolje vodilo gospodarstvo, Smith je

zastupao već spomenuto načelo *laissez-faire* tj. ograničavanje miješanja vlade na krajnji minimum. Naravno, sam je prihvaćao kako postoje iznimke, a za primjer njih dao je utjecaj vlade nad javnim radovima te se za takve utjecaje vlade sam zalagao (Bowles, 2011).

Prvi svjetski rat označavao je prekretnicu u kapitalizmu i njegovom razvoju. Nakon rata su se smanjila međunarodna tržišta, napušten je zlatni standard i umjesto njega je nastupilo upravljanje nacionalnim valutama te je bankarska hegemonija iz Europe prešla u Sjedinjene Države. Velika depresija koja je započela 1928. te utjecala na sljedeće desetljeće označila kraj politike *laissez-faire* (nemiješanja države u gospodarska pitanja) u većini zemalja (Boettke, n.d.).

Wood (2002) je nastojala objasniti kako je kapitalizam postao dominantan oblik gospodarskih sustava u cijelom svijetu. Spominje kako se sličan sustav duže vremena bio odvijao na Sredozemlju, ali je bio prekinut mračnim dobom te različitim razaranjima poput prodora Turaka u Europi. Taj sustav nije bio skroz nalik današnjem kapitalizmu, ali bio je sustav koji je doveo do komercijalnog društva, isto kao i kapitalizam. Naposljetku se čak i u takvim područjima trgovina ponovo počela pokretati kao rezultat utemeljenja gradova, ali i oslobođenja trgovaca. Tako barem napominje su tu pojavu objasnili povjesničar Henri Pirenne i njegovi učenici.

Ganshof (1936) u svom članku spominje jednu Pirenneovu tvrdnju. Dok je pokušavao odgovoriti na pitanje kako su nastali gradovi Bliskog istoka, rekao je da su ti gradovi nastali tijekom oživljavanja trgovine koja je ponovno probudila zapadnu i središnju Europu u 10. i 11. stoljeću. Time možemo zaključiti da je sama trgovina i trgovinska razmjena s Bliskim istokom u ranom srednjem vijeku bila jedan od razloga razvoja trgovine u Europi, a upravo će se u Europi kasnije u 15. stoljeću javiti prvi oblik kapitalizma zbog načina na koji se provodila trgovina.

2.2. Značajke današnjeg kapitalizma

Prije svega, nužno je definirati kapitalizam. Postoje mnoge definicije kapitalizma koje se međusobno previše ne razlikuju, ali ukazuju na njegovu složenost. Prema Heilbroneru i dr. (n.d.), kapitalizam tj. ekonomija slobodnog tržišta, prije svega jest ekonomski sustav koji je nakon raspada feudalizma postao dominantan sustav svoje vrste u zapadnom svijetu. U kapitalizmu je većina proizvodnje pod privatnim vlasništvom, a prema djelovanju tržišta raspoređeni su prihodi te sama proizvodnja. U rječniku Cambridge (n.d.) stoji slična definicija

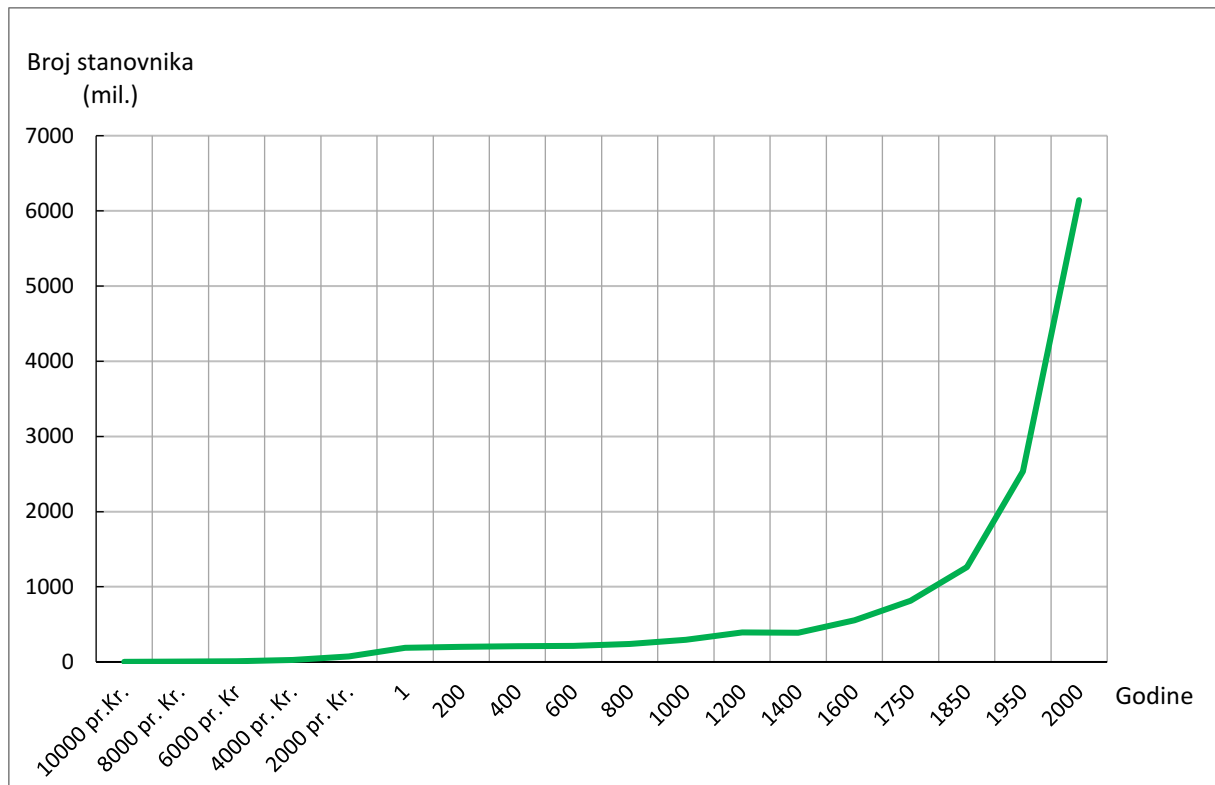
prijašnjoj. Definiraju kapitalizam kao ekonomski sustav u kojemu su posjedi, tvrtke i industrije u privatnom, a ne državnom vlasništvu, a osnovni je cilj profit.

Prema Zimbalistu i Shermanu. (2014) kapitalizam se definira kao sustav u kojemu je većina sredstva proizvodnje u privatnom vlasništvu. Na vrhu je klasa kapitalista koji posluju radi zarade, dok su ostali ljudi koji sudjeluju u proizvodnji zaposlenici koji rade za plaću, a istovremeno ti zaposlenici nisu vlasnici niti kapitala niti proizvoda. Oni također napominju kako je bitno ne implicirati da nešto što nalazimo u ovakvom tržišnom modelu jedne države obvezno postoji i u tržišnom modelu druge. Primjerice, sve značajke tržišne ekonomije SAD-a neće se nužno pojavljivati u tržišnoj ekonomiji Japana ili Francuske.

Jedna od prvih osnovnih značajki kapitalizma tj. kapitalističke proizvodnje jest povećano vrijeme proizvodnje (Hobson, 1897), a sam kapitalizam, kao i svi drugi sustavi, ima svoje pozitivne pa tako i negativne strane. Međutim, od drugih se sustava razlikuje ne samo po opsegu nego i brzini transformacije. Proteklih 500 godina svijet je doživio mnogobrojne tehnološke inovacije koje su pratile jednako mnogobrojne promjene. Jedna od tih promjena u napretku tehnologije donijela je značajan porast standarda potrošnje te kvalitete proizvedenih dobara (Bowles i dr., 2011).

Osim toga, došlo je i do nejednakog razvoja. Danas sve države nisu niti približno jednako razvijene. Razlog tomu je to što je danas osnovni gospodarski sustav kapitalizam u koji su neke države ušle prije drugih. Time su imale više vremena za napredak i razvoj u vlastitom gospodarstvu. Također zbog toga, razvijene države danas kako se razvijaju počinju više paziti o ekološkim aspektima proizvodnje, no to ne znači da ekološki nepovoljnu proizvodnju prekidaju. Umjesto toga, svoju proizvodnju koja često škodi okolišu sele u one nerazvijene države te na njihovu štetu razvijaju vlastita gospodarstva. Ovakvo poslovanje često se naziva imperijskim kapitalizmom (Bowles i dr., 2011).

Napredak je pratio „boom“ u globalnom stanovništvu. Porast stanovništva omogućile su razvoj poljoprivredne proizvodnje i produktivnosti, urbanizacija i migracije te napredak moderne medicine. Osjet tih značajki posebno se vidi u porastu broja stanovnika koji je zabilježen u 20. stoljeću, a vizualan prikaz ovog „booma“ možemo vidjeti prikazano na Sl.1. Kapitalizam je također doprinio promjeni same naravi rada. Ovo vidimo u velikom padu broja samozaposlenih ljudi te paralelno tomu porastu ljudi koji rade za plaću. Promijenio se i doživljaj vremena koji se sada strogo određuje vremenom na satu. Uz pad broja nezaposlenih došlo je i do pada (u postotku) stanovništva koje se bavi proizvodnjom hrane radi zarade (Bowles i dr., 2011).

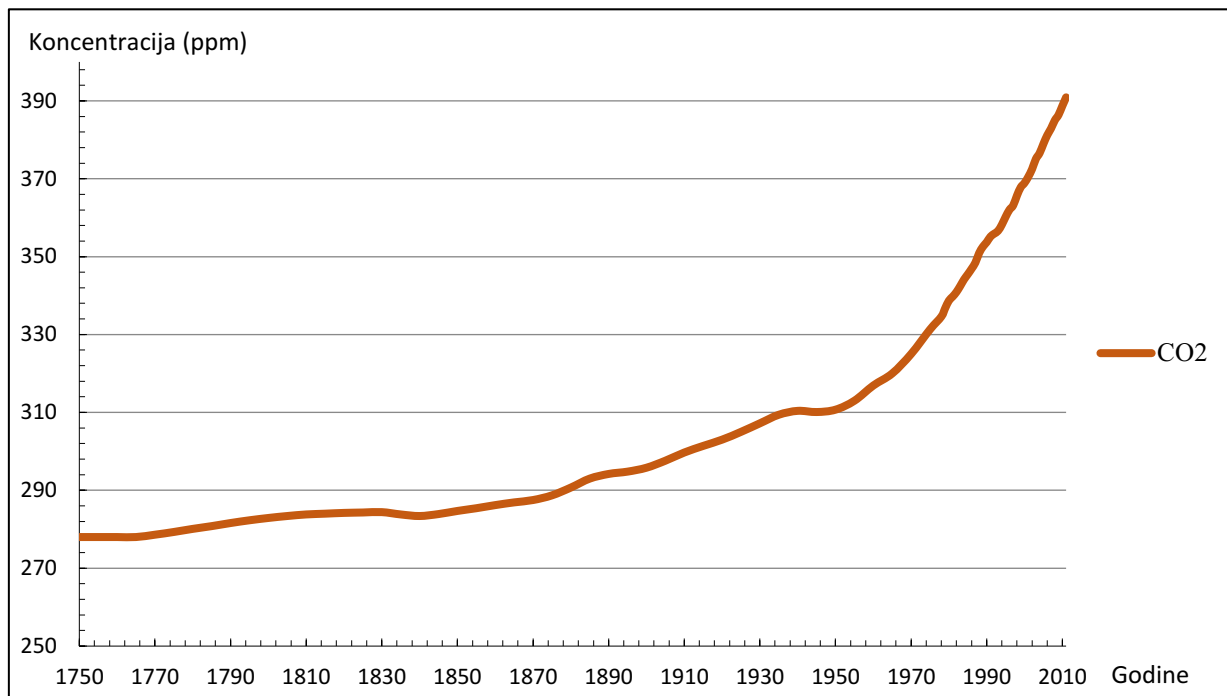
Sl. 1. Procjena porasta broja stanovnika od 10 000 godina pr. Kr do kraja 20. stoljeća

Izvor: Statista, 2002: <https://www.statista.com/statistics/1006502/global-population-ten-thousand-bc-to-2050/>

Kapitalizam je do te mjere donio promjena u socijalnom životu i u prirodi da su mu to, također, značajka. Promjene socijalnog vide se u promjeni samog obiteljskog života. Obitelji su se smanjile, a kućanstvo više nije nužno i naznaka obitelji. Istovremeno, djeca dok odrastu počinju seliti od roditelja, drugim riječima - više ne ostaju s njima na istoj lokaciji (Bowles i dr., 2011). Kapitalizam je sa sobom donio i promjene u etici poslovanja. Etiku kapitalizma njegovala je protestantska reformacija još u 16. stoljeću. Time je već tradicionalni prijezir prema stjecanju truda smanjen, dok su naporan rad i štedljivost dobili jaču vjersku sankciju te je ekonomska nejednakost bila opravdavana jednostavnom „činjenicom“ da su bogati ljudi vrijedniji od siromašnih (Boettke, n.d.).

Promjene koje su pratile gospodarski rast okolišu su pak devastirajuće. Danas se sa sigurnošću može reći da je kapitalizam uzročio razaranje brojnih elemenata prirodnih ekosustava. Primjer tih promjena može se vidjeti na Sl.2. gdje je prikazan porast udjela CO₂ u zraku te drugih uzročnika toplinskih promjena. Naravno, kapitalizam je donio i promjenu u strukturama vlasti. Uz kapitalizam se uglavnom javlja demokracija te se uz nju javlja i veći utjecaj vlada na život svojih građana. Konačno, još jedna bitna posljedica, ali i značajka kapitalizma predstavlja

globalizacija. Globalizacija podrazumijeva globalnu ekonomiju gdje cijeli svijet sudjeluje u zajedničkom sustavu (Bowles i dr., 2011).

Sl. 2. Globalna atmosferska koncentracija ugljikovog dioksida

Izvor: European Environment Agency, 2010, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/atmospheric-concentration-of-co2-ppm-1>

Drugi autori navode različite karakteristike, tako npr. u radu *Kapitalizam kao religija* Benjamina (1921) dobivamo tri diskutabilno ekstremne karakteristike. Prva karakteristika kazuje da je kapitalizam religiozni kult, a druga govori da je trajanje tog kulta neprekidno. Zadnja i treća karakteristika kojom Benjamin opisuje kapitalizam jest osjećaj krivnje. Tu notira da je kapitalizam prvi po svojoj vrsti kult koji počiva na krivnji, a ne na dobivanju iskupljenja. Autor je ove karakteristike kapitalizmu pridao prije više od sto godina. Njegove riječi zvuče ekstremno te prosječna osoba rođena u kapitalizmu s njima se ne bi složila, međutim do neke mjere u njima ima istine.

Kult je vjerojatno presnažna riječ, ali može se primijetiti da je mentalitet koji ljudi posvajaju u kapitalizmu u nekim slučajima pomalo štetan. Mentalitet koji se tu imenuje bio bi onaj zbog kojega se ljudi u strahu za gubljenjem posla boje s njega izostajati čak i onda kada su bolesni (Swnsdigital, 2021). Isti mentalitet često tjera ljude da guraju vlastita tijela iznad njihovog limita te da veliki dio svog vremena posvećuju poslu, prilikom čega izostaju iz vlastitih

obiteljskih funkcija i aktivnosti (encyclopedia.com, n.d.). Naravno, isto bi se moglo reći za socijalizam pa vjerojatno i feudalizam koji također mogu gurati ljude da prekomjerno rade.

3. Kapitalizam u Hrvatskoj

Prvi doticaj s kapitalističkim ekonomskim sustavom Hrvatska je doživjela za vrijeme svojeg članstva u Habsburškoj Monarhiji. Za potrebe ovog dijela rada najviše će se pozivati na prvu od četiri knjiga Rudolfa Bićanića *Doba manufakture u Hrvatskoj i Sloveniji*.

3.1. Dolazak kapitalizma u Hrvatsku

Prije svega, feudalizam u Hrvatskoj počinje propadati već u 17. stoljeću, nakon što se tu održao gotovo tisuću godina. No, taj proces bio je dugotrajan i spor. Bićanić (1951) objašnjava da je do prevlasti kapitalizma došlo jer je s njime postignulo povećanje produktivnosti rada, a kako je stanovništvu omogućio više proizvoda, kaže da ga je učinio i bogatijim.

. Prema Bićaniću (1951), doba manufakture jest prijelazno razdoblje između feudalizma i kapitalizma, no ono nije gospodarski sustav nego je samo način proizvodnje. Za njega kaže da sadrži elemente kako feudalizma, tako i kapitalizma. Doba manufakture tvore kombinacije njihovih elemenata. Od feudalizma preuzima prostu robnu proizvodnju, a od kapitalizma industrijski način proizvodnje.

U Hrvatskoj, doba manufakture traje od polovice 18. stoljeća sve do 1860-ih. U ovom dobu su postavljeni temelji kapitalističkoj proizvodnji u Hrvatskoj kao i temelji kapitalističke političke i ideološke nadogradnje (Bićanić, 1951).

Međutim, neki izvori, kao na primjer Medved (2018), kazuju na to da ne postoji teorijski kontroliran prikaz prijelaza hrvatskog gospodarstva na kapitalizam. To tvrdi da je stanje s većinom prikaza Habsburške Monarhije od sredine 19. stoljeća ili općenito prikaza političke ekonomije iz 19. stoljeća. No, čak i Medved govori kako je najznačajniji uvid u tranziciju na ovaj prijelaz dao upravo Bićanić.

Za primjer ekonomskih aktivnosti u vrijeme doba manufakture u kojima se mogu vidjeti elementi i feudalizma i kapitalizma može se pogledati na Zrinske koji su osnivali talionice željeza u kojima su rad obavljali kmetovi, ali i plaćeni majstori. Također, Frankopani koji su se bavili izvozom drva, zajedno s trgovcima. Nadalje, grofovi Draškovići i Erdődy pravili su šećerane. Osim kmetova, postojali su želiri koji su također obrađivali tuđu zemlju. Oni su bili

zakupnici, a plaćali su zakupninu jer svoju zemlju nisu imali, ili dovoljno zemlje nisu imali (Bičanić, 1951).

Habsburgovi su često uvodili „progresivnu“ politiku. No, progresivno je njima bilo ono što bi unaprijedilo kapitalističke odnose. Najčešće, reforme koje je uvodila Marija Terezija imale su fasadu da su uvedene kako bi se pozitivno odrazile na Hrvatsku, dok je iza većinu njih bio motiv da se ne dogodi ništa suprotno interesu njenim austrijskim zemaljama. Kasnije Josip II. provodi istu tu politiku. Habsburgovci su sudjelovali u pomaganju održavanja srednjovjekovnog feudalizma, ali su istovremeno unosili kapitalističke elemente u cehove čime su neke cehove razorili. Glavno im je bilo staviti cehove pod svoju kontrolu kako bi spriječili revolucionarne pokrete. Nekima su davali privilegije za razvoj manufakturnih poduzeća čime su sprječavali razvoj drugih takvih manufaktura. U doba kada je već počela industrijska revolucija, Habsburgovci su svojom regulacijom proizvodnje sprječavali njezin razvoj. Unijeli su zakon koji je trebao zaštititi razvoj nacionalnih manufaktura i industrija, ali je bio kreiran na takav način da je favorizirao takav razvoj u austrijskim zemljama dok je paralelno zapostavljao razvoj industrije i manufakture u Hrvatskoj, ali i u Ugarskoj (Bičanić, 1951).

Austrijske nasljedne zemlje ranije su doživjele industrijsku revoluciju u odnosu na Hrvatsku i Ugarsku. Njihovom veličinom unutarnjeg tržišta, ranijom pojavom kapitalističkih formi privrede, državnim poticajima za razvoj industrije, intenzivnim procesom prvobitne akumulacije kapitala te privolom stranog kapitala i eksploatacijom kapitala ostatka carstva na štetu Hrvatske i Ugarske carinskom politikom su njima usporavale proces i početak industrijske revolucije (Vranjican, 2005 prema Bičanić 1951). Prvobitnu akumulaciju definiramo kao proces koji nastupa nakon feudalizma, ili u slučaju obnove kapitalizma, i stvaranja kapital-odnosa tj. nastanak kapitalističkog sustava (Birač, 2019).

Postojala je zajednička karakteristika dvojnog statusa hrvatskih zemalja. U Hrvatskoj je vladala dominacija stranih interesa te je to direktno uzrokovalo nemogućnost poticanja autohtonih razvojnih procesa tijekom stvaranja industrijskog društva (Vranjican, 2005).

Nakon francuske revolucije 1789. došlo je do straha revolucije u Habsburgovaca te tada on dominira ekonomskom politikom. Godine 1859. dolazi do sloma apsolutizma te na izražaj dolazi „već organizirano građansko-kapitalističko društvo u Hrvatskoj“ (Bičanić, 1951).

Za vrijeme svog pripadanja Austro-Ugarskoj Monarhiji, Hrvatska je po razini gospodarske razvijenosti bila na samom dnu te je činila najzaostaliji dio Monarhije (Vranjican, 2005).

U periodu manufakture formiraju se velika nacionalna tržišta. Po prvi put tržišta počinju obuhvaćati područja cijele države. Tako iz feudalnog sustava rascjepkanosti dolazi do sustava

u kojem su mnoge ekonomske jedinice povezane zajedničkim tržištem. Stvara se moderna kapitalistička tvorevina. U slučaju Hrvatske, tijekom povijesti postojala su tri pokušaja stvaranja nacionalnog tržišta (Bičanić, 1951).

Prvi pokušaj bio je austrijski čija je glavna ekonomska doktrina bila merkantilizam, a trajao je do kraja 17. stoljeća. Drugi čini koncepcija mađarskog tržišta od Karpata do Jadranskog mora te se javlja krajem 18. stoljeća. Zadnji i treći pokušaj jest hrvatski, odnosno jugoslavenski pokušaj. Javlja se u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda (Bičanić, 1951).

U nekim se slučajima, posredno ili neposredno, kućna prerada počela razvijati u kapitalističku manufakturu. Iz prirodne ekonomije se seljak izdvajao u najamnog radnika. Širenjem robne proizvodnje povećava se broj seljaka koji se bave preradom kako bi sebi osigurali zaradu (Bičanić, 1951).

Medved (2018) argumentira da je Bičanić preveliki fokus stavio na austrijsku politiku carina kao objašnjenje hrvatske nerazvijenosti. Tvrdi da je time zanemario utjecaj odnosa društvenog vlasništva koji je također ograničio razvoj. Medved je u svom radu pokušao dati vlastito objašnjenje političke ekonomije Hrvatske, onakva kakva je bila prije 1848. godine. Fokus je pridao feudalnim odnosima društvenog vlasništva. On, u teoriji, pokušava dokazati da je tadašnja nerazvijenost bila primarno rezultat vlastitih unutardržavnih društvenih odnosa Hrvatske, a ne rezultat politike koju je Austrija provodila. Posebno se osvrće na prikaz prijelaza na kapitalizam. No, takvo stajalište ispada jednostrano, jer reforme tadašnjeg unutrašnjeg ustroja Monarhije nikako nisu unaprijedile položaj hrvatskih zemalja (Vranjican, 2005).

Većina Europe u 19. stoljeću polako je prisvajala značajke kapitalističke tržišne i političke ekonomije. U Hrvatskoj tada nije došlo do procvata kapitalizma, iako je to trebao biti prirodni put razvoja. To je tvrdio Bičanić, polazio je od toga da je glavni agent koji je kočio razvoj kapitalizma u Hrvatskoj bio austrijski apsolutizam (Medved, 2018).

Medved (2018) ipak tvrdi da su kapitalisti bili nesposobni time što su prepustili eksploataciju hrvatskih šuma stranom kapitalu. Promjene na tržištu u 16. stoljeću dovele su do jačanja feudalnih odnosa u proizvodnji. Aristokracija je najviše profitirala od takvih događaja: Iako je činila svega 5-6 % plemstva, aristokrati su početkom 16. stoljeća imali više od 70 % svih kućanstava i oko 75 % zemlje (Medved, 2018).

Područje Austro-Ugarske Monarhije kasnije je bilo zahvaćeno industrijskom revolucijom u usporedbi sa Zapadnom Europon te se uz to razvijalo vrlo neujednačenim tempom (Vranjican, 2005). Za prijelaz Hrvatske u kapitalizam, Medved (2018) tvrdi da su najmanje bili spremni hrvatsko plemstvo i aristokracija. Nisu imali ušteđen kapital kada im je trebao novac. Taj manjak spremnosti prikazuje usporedbom Hrvatske s drugim državama u kojima je stanje bilo

mного bolje jer su aristokrati radili na poboljšanju situacije koja ih je snašla u njihovom društvu (Medved, 2018 prema Vukotinović 1855). Ali kako se gospodarstvo Hrvatske trebalo razvijati kada je bilo u tolikom zaostatku ne samo s ostatkom Europe, već i s ostatkom Monarhije? U Hrvatskoj je prvi parni stroj primijenjen u tekstilnoj industriji 1835. Za usporedbu, prvi takav u Austriji bio je primijenjen 1809., a u Engleskoj čak 1785. (Vranjican, 2005). Medved (2018, prema Karaman 1972) na kraju tvrdi da ni Hrvatska ni Slavonija nisu bile uvele “kapitalističke oblike proizvodnje”. No, mogućnosti prelijevanja ekonomskih višaka u Monarhiji iz periferije u centre carstva nisu bile dobro razvijene te su tako Istra i Dalmacija administrativno potpadale dok su bile pod austrijskom vlašću, a uža Hrvatska, Slavonija, Vojna Krajina kao i područje Rijeke isto su doživljavale, samo pod mađarskom ingerencijom (Vranjican, 2005).

Tijekom Hrvatske pripadnosti u Monarhiji, ali i tijekom većine njene povijesti, nositelji poduzetničkih inicijativa dominantno su bili stranci. Domaći su investitori bili ograničeni kapitalom koji su stekli trgovinom te ulagali su u skromnije i tehnološki manje zahtjevne kapacitete. Ovim načinom je dominacija stranaca trajno obilježila gospodarska zbivanja i aktivnosti u svim hrvatskim regijama. Ipak, na koncu se unatoč takvom postupanju u kojem su čak političari koji su trebali zastupati hrvatske interese postupali naspram njima - u interesu stranog kapitala, struktura hrvatskog gospodarstva znatno uravnotežila pa i poboljšala. Dokaz tomu može se vidjeti u tablici 1. (Vranjican, 2005).

Tab. 1. Opća struktura ukupne industrijske privrede u Hrvatskoj i Slavoniji 1910.

Vrsta proizvodnje	Pothvati		Radnici	
	Broj	Posto	Broj	Posto
Strojevi	14	5,2	1.273	5,4
Cement, opeka, staklo	26	9,6	3.399	14,4
Drvo	101	37,3	8.611	36,5
Koža, tekstil, odjeća	16	5,9	2.192	9,3
Hrana, duhan	35	12,9	3.070	13,0
Papir, kemijska roba	15	5,5	2.362	10,0
Građevinarstvo	32	11,8	1.461	6,2
Tiskarstvo	16	5,9	783	3,3
Ugostiteljstvo	16	5,9	453	1,9
Svega	271	100,0	23.604	100,0

Izvor: Vranjican, 2005 prema Karaman, 1991

3.2. Razvoj kapitalizma u Hrvatskoj

Radelić (2003) govori kako je pisanje o nedavnim povijesnim događajima, poput stvaranja i raspada Jugoslavije, osamostaljenja Hrvatske i borbe za granice, osobito težak posao. Na temu hrvatske ekonomske povijesti specifično, postoji vrlo skroman broj radova (Bićanić, 2012).

Postoji više razloga zbog kojih je rezimiranje hrvatskog razvoja u prošlosti prilično težak zadatak. Jedan razlog tomu jest što je Hrvatska tijekom većine svoje povijesti bila u cijelosti ili djelomično prostorno, demografski, politički ili gospodarski dio raznih državnih zajednica. Počevši od Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine Italije, Kraljevine SHS pa sve do NDH, Jugoslavije te na koncu Republike Hrvatske. Uz to, granice su tijekom 20. stoljeća gotovo konstantno bile oblikovane različitim i mnogobrojnim ratnim i političkim zbivanjima (Vranjican, 2005). Vranjican (2005) također govori kako je jedan razlog iza problematike pisanja o hrvatskom razvoju to što su se tijekom 20. stoljeća u Hrvatskoj „djelomično provele četiri prvobitne akumulacije kapitala“. Prva takva akumulacija bila je u razdoblju do početka Prvoga svjetskog rata 1914., druga u međuratnom periodu 1918.-1941., treća je bila u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata tj. nakon 1945., a četvrta je bila 1992. Na ovim područjima, stalne promjene društvenih sustava te osnivanje i raspadanje država nije ništa neuobičajeno (Radelić, 2003). Proces prvobitne akumulacije kapitala, u smislu pretvorbe i privatizacije, u Hrvatskoj je sadržavao pojave kriminalnih aktivnosti, ali je uz to pretvorio samoupravljače u najamne radnike (Birač, 2019).

S obzirom na sve rečeno, ovaj će rad pokušati što točnije proći kronološki kroz događaje od nastanka do propasti SFRJ-a, s fokusom na gospodarstvo i gospodarske aktivnosti koje su zadesile Hrvatsku u tom razdoblju.

Hrvatska je u jugoslavenskoj zajednici bila ukupno 73 godine s kratkim razdobljem prekida tijekom Drugoga svjetskog rata kada je postojala Nezavisna Država Hrvatska (Radelić, 2003). Završetkom prvog svjetskog rata 1918. Austro-Ugarska Monarhija se raspada te se Hrvatska sa Srbijom i Slovenijom spaja u Državu SHS, a kasnije Kraljevinu SHS. Država SHS punim je imenom bila Država Slovenaca, Hrvata i Srba sa središtem u Zagrebu, dok je Kraljevina SHS bila Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i to ovaj puta sa središtem u Beogradu (enciklopedija, n.d.). Kasnije je Hrvatska gotovo pola stoljeća, počevši nakon Drugoga svjetskog rata pa sve do 1991. kada proglašava neovisnost, bila dio Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Prije, dok je Hrvatska bila dio Monarhije, bila je okružena njihovim kapitalističkim sustavom te se nakon toga njeno gospodarstvo moralo uklopiti u posve novi državni okvir koji je, po svemu sudeći, prema svakoj bitnoj odrednici bio nepovoljniji od prethodnog (Vranjican, 2005). Hegemonističke politike koje je provodila Austro-Ugarska Monarhija te nakon nje Kraljevina Jugoslavija značajno su umanjile potencijalne mogućnosti razvoja Hrvatske u svoje doba (Vranjican, 2005). U socijalističkom sustavu u kojem se Hrvatska našla tijekom Jugoslavije, vlada je pod svoju vlast stavila bivše privatne tvornice, a gospodarstvo se ubrzo počelo temeljiti na planskom tržišnom socijalizmu. Osobama koje su bile na vlasti, tj. komunistima, bio je cilj srušiti temelje građanskog društva. To bi postigli ukidanjem višestranačja, slobodnog tržišta, ograničavanjem privatnog vlasništva pa čak i građanskih sloboda kao i drugih stvari (Radelić, 2003). Hrvatsku je uključenost u državnim konglomeratima tijekom gotovo cijelog 20. stoljeća, ali i prije, sputavala na više načina (Vranjican, 2005). Međutim, Jugoslavija nikada zapravo nije ostvarila nacionalno i jezično jedinstvo. Svakako, postojali su pokušaji, ali mnogi takvi kojima je u cilju bio nastanak jugoslavenskog naroda ili barem postanak nekog zajedničkog temelja bili su doživljavani kao državni pritisak i nasilje, a to su često i bili s obzirom na to da su to činili potiskivanjem ili brisanjem nacionalnih posebnosti (Radelić, 2003).

U sastavu Jugoslavije bilo je šest republika te dvije autonomne oblasti, Vojvodina i Kosovo, koje su obje bile dio Srbije (Stiperski I Lončar, 2008). Hrvatska je krivo pretpostavila da će ulaskom u državnu zajednicu poboljšati svoje vlastito gospodarstvo, da će paralelno tomu ući u novi gospodarski sustav koji će im poboljšati tržište novim reformama. No, politička arhitektura novonastale države bila je suprotno od onoga što su hrvatski političari koji su bili za ujedinjenje očekivali. Bila je kreirana po mjeri Srbiji i po ambicijama srpskog hegemonizma (Vranjican, 2005). U novoj državnoj zajednici nikada se nisu obrađivali ni pratili podaci o tome koliko je tko unosio u državu te je zbog toga nemoguće sastaviti objektivan inventar. Tako govori Bićanić (2004) koji razlog tomu pripisuje vladajućim Srbima. Podupire svoje mišljenje primjerom imovinskih podataka koji postoje; hrvatske željeznice su tako u to vrijeme imale čak tri puta veću vrijednost od srpskih.

Bićanić (2004) nastavlja usporedbe između prinosa Hrvatske i Srbije. Prema njemu, prinosi su itekako usporedivi jer su obje zemlje bile približno jednake po svojoj površini i po broju stanovnika iako je Srbija veća i mnogoljudnija. Prvi doprinos koji je Hrvatska dala, a da je bio veći od srpskog, jesu zgrade. Broj zgrada, kako državnih, tako i županijskih i dr., koje je Hrvatska imala prije ratova iznosio je 4048, dok je u Srbiji taj broj bio 1561. Drugim riječima,

Hrvatska je imala 2,5 puta više zgrada nego Srbija. Dalje, Hrvatska je imala 8600 ha obrađene zemlje, dok je Srbija istovremeno posjedovala četiri puta manje – 1900 ha.

U tablici 2. vide se podaci o prinosima od šuma u kojima je Hrvatska, unatoč manjoj površini šuma, donosila više prihoda. Iako, kako sam Bićanić ovdje napominje, ova usporedba ne prikazuje pravu sliku jer su se šumske površine drugačije određivale u Srbiji nego u Hrvatskoj. No, eksploatacija tih šuma vidi se u tome koliko je drva bilo posječeno, a uz to, Hrvatska je imala 7,5 puta veće prinose od sječe šuma nego Srbija.

Tab. 2. Državne šume Hrvatske i Srbije prije Prvoga svjetskoga rata

	Hrvatska	Srbija
Površina u ha:	373.000 ha	642.000 ha
Godišnje sječeno građ. drva:	133.525m ³	56.233m ³
Godišnje sječeno gorivog drva:	325.623m ³	71.536m ³
Ukupno:	459.148m ³	127.759m ³
Državni prihodi od šuma:	2,539.000 K	356.000 D

Izvor: Bićanić, 2004

Kada se uspoređuju državni dugovi koje je svaka država sa sobom donijela ulaskom u novu državnu zajednicu, srpski državni dugovi bili su gotovo 80 puta veći nego li dugovi svih krajeva bivše Austro-Ugarske Monarhije zajedno (Bićanić, 2004).

Danas je poznato kako je ključna pokretačka snaga za dugoročni socio-ekonomski razvoj stvaranje i iskorištavanje tehnoloških i uslužnih inovacija (Švarc i Dabić, 2019). U međuratnom periodu, u Jugoslaviji „Tehnološki razvoj Hrvatske slijedio je sudbinu stagnantnog gospodarstva s dominantnim agrarom, oskudnim kapitalom i nerazvijenom industrijskom infrastrukturom, pod snažnim utjecajem stranaca, hegemonističkih razdora, korupcije i socijalnih tenzija“ (Vranjican, 2005).

Nakon ulaska u monarhističku Jugoslaviju, Hrvatska je doživjela brojne negativne učinke, ali ti negativni učinci nisu proistekli samo iz odnosa političke neravnopravnosti nacija. Kako je došlo do raskida gospodarskih veza s većim područjem Austro-Ugarske tako je Hrvatska pretrpjela velike štete jer je izgubila to unutrašnje tržište (Vranjican, 2005).

Što se tiče gospodarstva, postojale su dvije poluge kojima se postignuo srpski hegemonizam. Prva je poluga bila državni proračun. Najveći udio proračunu pretežito su doprinosile regije Hrvatske. Usprkos tomu, taj proračun trošio se na ono što je išlo mimo interesa Hrvatske. Druga

poluga odnosila se na eksploataciji hrvatskih krajeva. Pod tim se misli na „prevaljivanje troškova industrijalizacije Srbije na teret Hrvatske, dominacija Srba u državnim službama i drugim sferama zapošljavanja te opća stagnacija Hrvatske u gospodarstvu i nadgradnji.“ (Vranjican, 2005 prema Bićanić, 1995).

3.2.1 Stanje hrvatskog gospodarstva nakon Drugoga svjetskog rata

Hrvatska je nakon Drugoga svjetskog rata ostala osiromašena i oslabljena, kako gospodarski, tako i demografski (Vranjican, 2005). Stvaranjem nove vlasti 1945. nastao je i novi pravni sustav. Hrvatsku povijest u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata do 1990. obilježio je politički sustav koji je bio zasnovan na jednostranačju, na partijskome monopolu. U takvom političkom sustavu, pravni je sustav bio jedino sredstvo u postizanju socijalizma (Mihaljević, 2011).

Industrije u Hrvatskoj unutar Jugoslavije su nakon Drugog svjetskog rata vrlo brzo rastle te se to poklapalo s proširenjima ili osnivanjima velikih industrijskih korporacija, poput Podravke, Plive i dr. (Švarc i Dabić, 2019). Između 1957. i 2005. godine se udio pojedinih republika u ukupnom domaćem proizvodu Jugoslavije praktički nije mijenjao. U periodu 1957. - 1988. godine su Srbija i Crna Gora imale najveće gospodarstvo te time najveći udio u BDP-u, a Hrvatska je bila odmah iza njih sa drugim najvećim gospodarstvom u Jugoslaviji te ovo možemo vidjeti u tablici 3 (Stiperski I Lončar, 2008). Okosnica programa obnove bivše Jugoslavije nakon Drugoga svjetskog rata bio je naglasak na proizvodnji i proizvodnom sektoru (Cvijanović i Redžepagić, 2011). U desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata Hrvatska je ostvarila „solidne“ rezultate u pogledu gospodarskog razvoja. Dakako, rezultati su mogli biti još povoljniji da je ekonomski sustav bio racionalniji i poticajniji. Unatoč tomu, razvojna ostvarenja Hrvatske bila su znatno ispod potencijalnih gotovo pola stoljeća nakon rata. Razlog tomu bila je težina ostvarenja suglasja koje ne bi kosilo hrvatskih interesima niti sprječavalo razvojne ambicije, a to je bilo nemoguće postići zbog tadašnjeg okvira političkog sustava koji je bio građen na principu netržišnog modela privređivanja i na principu diktature proletarijata (Vranjican, 2005).

Gledajući noviju ekonomsku povijest danas, bilo bi teško navesti neki značajni događaj koji je imao tako velike zadaće i pretenzije jednako kao slučaj s privrednom reformom 1965. godine. No, o tome se jako malo znalo (Jurčić i Vojnić, 2011). Ta reforma bila je skup gospodarskih i

političkih mjera čiji je cilj bio oživljavanje jugoslavenskog gospodarstva. Njome se iz socijalističke planske privrede krenulo prema nekim elementima tržišne ekonomiji. Cilj reforme nije uspio te gospodarska kriza nije bila riješena (Batović, 2010). Jaz između učinkovitosti i tehnološke razine Hrvatske i visokorazvijenih zemalja sve se više produbljavao (Vranjican, 2005).

Tab. 3. Udio pojedinih bivših jugoslavenskih republika u ukupnom BDP-u i BND-u od 1957. do 2005. g.

Godina	Hrvatska	Slovenija	Srbija i Crna Gora	Bosna i Hercegovina	Makedonija
Bruto domaći proizvod tijekom Jugoslavije (%)					
1957.	27,9	14,7	39,5	12,8	5,2
1961	27,2	16,0	38,9	13,1	4,7
1966.	26,4	15,2	40,2	12,9	5,2
1971.	26,8	16,2	39,3	12,2	5,5
1976.	26,1	16,8	39,5	12,0	5,6
1981.	25,9	16,6	39,6	12,3	5,6
1986.	25,00	16,8	39,5	12,9	5,8
1988.	25,5	16,6	39,4	12,7	5,7
Bruto nacionalni dohodak nakon raspada Jugoslavije (%)					
2000.	34,4	34	17	8,3	6,3
2003.	32,3	32,2	21,4	8,6	5,5
2004.	32,1	31,2	23,1	8,4	5,2
2005.	32,9	29,9	23,8	8,3	5,1

Izvor: Stiperski i Lončar, 2008 prema Statistički godišnjak Jugoslavije, Beograd 1989; World Development Indicators, The World Bank

Kako bi se ostvarila reforma iz 1965., bilo je potrebno razraditi dva važna, ali kompleksna pitanja i problema. Trebala se osnovati strategija razvoja koja bi odgovarala modelu otvorene privrede te definirati temeljna pitanja političke ekonomije (Jurčić i Vojnić, 2011).

Godine 1970. je dug Jugoslavije u čvrstoj valuti porastao sa 2 milijarde dolara, na preko 20 milijardi dolara do kraja 1979. Iz tih brojki dobivamo podatak kako je godišnja stopa rasta duga iznosila 10 %. Već je krajem 1983. vanjski dug Jugoslavije iznosio je 21 milijardu dolara (Zimbalist i Sherman, 2014). Jugoslavija je bila primala podršku Zapada u liberalizaciji, ali je ona bila ograničenog karaktera te prije svega uvjetovana njihovom potrebom za očuvanjem

stabilne komunističke Jugoslavije unutar šireg globalnog konteksta. Stvarni hrvatski interesi pri tomu bili su sporedni (Batović, 2010).

Početak 1970-ih, postignuta su brojna znanstvena dostignuća specifično na području mikroelektronike. Ta dostignuća pokrenula su nagli proces tehnološko-strukturne rekonstrukcije svjetske privrede. No, unatoč upozorenjima znanstvenika da se klasičnom industrijalizmu približava kraj, u tom razdoblju znanstveno-tehnološke revolucije hrvatsko je gospodarstvo ušlo nepripremljeno. Uvezena akumulacija bila je većim dijelom pogrešno te su izostajali pozitivni učinci na efikasnost i strukturnu kompatibilnost (Vranjican, 2005).

Krajem 1980-ih počelo se sa procesom opće pluralizacije samoupravnog socijalizma i demokratizacije. No, eksplozija „balkanskog nacionalizma“ je značajno onemogućila navedene procese (Jurčić i Vojnić, 2011). Eskalacija problema tijekom osamdesetih, koje Nikić naziva „izgubljenim desetljećem“ samo je pogoršala već narušene gospodarske odnose unutar sustava, a to je dovelo gospodarske reforme te u konačnici osamostaljenje Hrvatske (Cvijanović i Redžepagić, 2011 prema Prasnikar i Pregl, 1991). Udio Hrvatske u ukupnom bruto nacionalnom dohotku (GDI) na prostoru bivše Jugoslavije je porastao. GDI je 1988. iznosio 25 %, a 2000. je porastao do 34 %, dok je istovremeno udio Srbije i Crne Gore značajno pao (1988. iznosio 39 %, 2000. pao na 17 %) (Stiperski i Lončar, 2008).

Mnogi su događaji iz davne prošlosti poput objašnjavanja raspada Jugoslavije i socijalističkog sustava te opredjeljenja hrvatskih stanovnika i u sadašnjosti izvor suprotstavljanja i jakih emocija. Trenutno i dalje objašnjenje iza raspada Jugoslavije i socijalističkog sustava kao i opredjeljenje Hrvata za vlastitu neovisnu državu te uspostavu višestranačke demokracije i kapitalističkog društvenog uređenja ostaju historiografski problem. Njegova problematika proizlazi iz toga što će različite interpretacije slijeda događaja i uzroka uvijek jedna s drugom suprotstavljati (Radelić, 2003).

3.3. Suvremena Hrvatska u kapitalizmu

Danas se može govoriti o tome kako se proglašenjem neovisnosti ušlo u razdoblje “modernog kapitalizma” (Cvijanović i Redžepagić, 2011). Sam kapitalizam Republike Hrvatske specifičan je po svom obliku i podrijetlu. Vezan je razdobljem prije proglašenja neovisnosti i razdobljem nakon neovisnosti. Time se postupno razvijao od političkog kapitalizma tijekom osamdesetih godina 20. stoljeća do klijentističkog kapitalizma u 21.

stoljeću (Sučić, 2020). Politički kapitalizam iz „kasnog socijalističkog razdoblja“ (Cvijanović i Redžepagić, 2011 prema Županov, 2002), razvio se u sustav „južnoeuropskog kapitalizma“ čije su karakteristike sljedeće:

- Konkurencija na tržištu proizvoda: temeljena na cijeni, a ne na kvaliteti gdje je zastupljena uključenost države, umjerena zaštićenost od vanjske trgovine i ulaganja te važnost manjih poduzeća.
- Spoj nadnice i rada: visoka zaštita zaposlenja u velikim tvrtkama, fleksibilna margina zapošljavanja na određeno i nepuno radno vrijeme, sukobi industrijskih odnosa su mogući, manjak aktivne politike zapošljavanja.
- Financijski sektor: niska zaštita vanjskih dioničara, korporativno upravljanje temeljeno je na bankama, ne postoji aktivnog tržišta za korporativnu kontrolu, niska razina sofisticiranosti financijskih tržišta, rizični kapital, visoka koncentracija banaka i ograničen razvoj.
- Socijalna zaštita: umjerena razina zaštite koja je orijentirana na strukturu rashoda prema smanjenju siromaštva i mirovinama, postoji veliki angažman države.
- Obrazovanje: maleni javni troškovi, relativno niske stope upisa u tercijarno obrazovanje, općenito slabiji sustav visokog obrazovanja uz slabo strukovno osposobljavanje, manjak prisutnosti cjeloživotnog učenja, dok postoji naglasak na općim vještinama (Cvijanović i Redžepagić, 2011 prema Amable, 2003).

Socijalistički virus teško izlazi iz stanovništva te predstavljao jedan od ograničavajućih faktora za bolje snalaženje i prilagođavanje žestokoj konkurenciji (Stiperski i Njavro, 2005). Republike bivše jugoslavenske državne zajednice nisu imale ničije primjer za pratiti u procesu tranzicije sa socijalističke na tržišnu ekonomiju jer su do tada to bila prva područja u svijetu koja su doživjela takav prijelaz (Stiperski i Lončar, 2008). Zbog karakteristika tranzicijskog gospodarstva, za države istočne Europe očekivana je jača orijentacija prema kapitalizmu od strane poslovnih grupa nego kod autonomnih korporacija (Collin i Cesljas, 2002). Nadalje, uključenost države u institucionalnim područjima poput socijalne zaštite i obrazovanja nije presudna za njen razvoj. Hrvatska troši relativno veliku količinu kapitala na socijalnu zaštitu, ali nije jednako raspoređena između različitih društvenih skupina. To je jedna od posljedica specifičnog tranzicijskog iskustva koji je u RH bio uzrokovan Domovinskim ratom i klijentelističkim vezama. Općenito su se takve veze redovno iskorištavale za raspodjelu

privilegija. Stoga, uključenost države u takve sustave iako nije presudna, značajna je njenom razvoju (Sučić, 2020 prema Stubbs i Zrinščak, 2011). Tranzicijska gospodarstva su ona koja s planiranog sustava upravljanja kreću prema kapitalističkom sustavu (Collin i Cesljas, 2002). Tranzicija je u zbilju hrvatskog društvenog života uvela problem prekomjernog trošenja i zaduženosti (Štojs, 2012). Samu tranzicijsku ekonomiju definiramo kao stanje ekonomije i društva na prijelazu iz komunizma u kapitalizam, tj. iz državnog vlasništva u privatno vlasništvo. U tranzicijskom gospodarstvu se prelazi od proizvodnje koja je bila potaknuta državnim planovima na poticaje tržišta (Collin i Cesljas, 2002). Također, tranzicijska ekonomija jest naravno prijelazna faza, a u njoj se uspostavljaju tržišta. Kako bi država uopće došla do te faze bitna su tri čimbenika. Prvi jest uspostavljanje strukture vlasničkih prava, što država mora napraviti. Drugi čini uspostava demokracije pod koju ulazi sloboda tiska, a zadnji čimbenik je sam proces privatizacije (Collin i Cesljas, 2002).

Za simbolički završetak tranzicije iz onog samoupravno-socijalističkoga u tržišno i potrošačko društvo Štojs (2012) uzima 2006. godinu kada je došlo do pucnjave zbog mjesta na parkiralištu u Zagrebu ispred jednog trgovačkog centra“ uz to navodi kako smo u petnaestak godina od samostalnosti prešli iz "života pucnjave na frontu" u "život pucnjave na parkiralištu" (Štojs, 2012 prema Burić, n.d.)

Slovenija i Hrvatska su od bivših republika brzo napredovale te su se za razliku od drugih značajno odvojile od svojih istočnih susjeda, a istodobno je bila smanjena gospodarska suradnja između država bivše Jugoslavije (Stiperski I Lončar, 2008). Vrijeme koje je slijedilo 2000. godini doživljavalo se kao period gospodarskog rasta, ali samo po sebi nije obilježio značajan rast tijekom cijelog tog perioda (Sučić, 2020). Rast je trajao do svjetske gospodarske krize koja je u Hrvatskoj trajala šest godina, od 2008—2014. Među članicama EU, jedino je recesija Grčke bila gora od one u Hrvatskoj (Ivanković, 2017). Privatizacija je u Hrvatskoj većinski bila dovršena prije nego što je njena agencija za zaštitu tržišnog natjecanja postala funkcionalna. Agencija je bila postavljena kao prioritet, a paralelno su druge reforme koje su mogle doprinijeti usklađenosti sustava ostale zapostavljene (Sučić 2020 prema Spevec 2005). Collin i Cesljas (2002) su u svom radu postavili hipotezu da tranzicijska gospodarstva uzimaju put ka poslovnim grupama. Oni korporativno upravljanje definiraju prema izvješću Cadburyja (1992) u kojem on navodi da je to sustav u kojemu se upravljaju i kontroliraju poduzeća. Sami napominju kako ta definicija naglašava da „ne postoji samo jedan glavni subjekt koji upravlja poduzećem, već je poduzeće ugrađeno u sustav koji utječe na korporaciju“.

Država u održavanju ekonomskih aktivnosti ima važnu ulogu u kojoj ona odlučuje o raspodjeli resursa, počevši od državne potrošnje, porezne politike pa sve do proizvodnje javnih dobara. Regulacija se tada provodi raspodjelom prihoda izravnim djelovanjem i oporezivanjem kako bi se održala stabilnost cijena te razine zaposlenosti i postizanja ekonomskog rasta. Na njih utječe korištenje kombinacije monetarne i fiskalne politike. Država na taj način obavlja tri osnovne funkcije; Ona potiče učinkovitost te njeguje pravednost i stabilnost (Sučić, 2020)

Za tranzicijska gospodarstva je temeljna pretpostavka da su kapitalistički mehanizmi korporativnog upravljanja ili slabo razvijeni ili ih nije moguće koristiti. Razlog tomu je to što se ekonomija transformira iz komunističkog ekonomskog sustava kojeg karakterizira državno vlasništvo, proizvodnja određena uglavnom planskim dekretima, a potrošnja reguliranim cijenama, u kapitalistički ekonomski sustav kojeg karakterizira privatno vlasništvo te proizvodnja i potrošnja koje su uglavnom određene cijenama na tržištu (Collin i Cesljas, 2002). Hrvatska je bila planirala zamijeniti profesionalne poslovne menadžere novom generacijom poduzetnika. No, većina takvih dobro mladih hrvatskih poduzetnika koji su imali radno iskustvo u zapadnim zemljama ili obrazovanje stečeno u zapadnim poslovnim školama nije se vratilo u državu zbog izbijanja rata. Stoga, pojedinci koji su zatim stupili na vlast okrenuli su se pouzdanicima iz svog neposrednog okruženja (Grubiša, 2005). U vladajućim strankama, konkurenciju stvara demokracija, a slobodan tisak moguć je samo uz transparentnost. U tranzicijskim gospodarstvima je privatizacija jedna od bitnijih značajki, a zbog toga metoda privatizacije mora uravnotežiti zahtjeve ekonomske učinkovitosti zahtjeve socijalne pravde zajedno (Collin i Cesljas, 2002).

Novi gospodarski sustav Hrvatske sada je bio otvoreniji stranim utjecajima te je za razliku od prijašnjeg sustava zahtijevao mnogo više inicijative pojedinaca i individualne poduzetničke aktivnosti, no ratovi i međunarodne sankcije otežale su uspješan prelazak na dobro funkcioniranje tržišne ekonomije (Stiperski I Lončar, 2008). Početkom rata i u neposrednim godinama nakon njegova izbijanja, BDP je bio gotovo prepolovljen, a inflacija je porasla (1993. iznosila je 1149 %). Do 1994. godine uspio se zaustaviti ekstremno negativan pad gospodarstva, a tome je slijedio postupan oporavak gospodarstva. Dokaz tomu je vrlo nisku inflaciju od 5,4 % 1998. te BDP koji je rastao za oko 6 % (Collin i Cesljas, 2002).

Hrvatska je doživjela fenomen u kojemu je unatoč srbijansko-crnogorskoj agresiji njeno gospodarstvo napredovalo. Zajedno sa Slovenijom je već nakon 1988. zabilježila značajan gospodarski rast. Kasnije je Slovenije ipak bila nešto u prednosti jer je uspjela praktički izbjeći rat (Stiperski I Lončar, 2008).

Ministarstvo financija je za razdoblje 2013.-2015. razvilo smjernice ekonomske i fiskalne politike kako bi se olakšao gospodarski oporavak. Smjernice su se temeljile na izvršavanju strategije za postizanje tri cilja. Prvi cilj bio je ostvarenje ekonomske stabilnosti, drugi cilj se odnosio na razvoj konkurentne ekonomije omogućene optimalnim okruženjem, a treći na održivi regionalni razvoj (Sučić, 2020 prema dop.hr, 2021). 1970. su trgovina i prerađivačka industrija zajedno činile 74 % ukupnoga prihoda svih aktivnosti za tu godinu. 2006. godine se njihov udio smanjio na 62 %. No, istovremeno se udio trgovine smanjio za samo 0,3 %. Pad je bio mnogo izraženiji u prerađivačkoj industriji gdje je pad u udjelu iznosio 11 % čime je te godine činila 26 % ukupnog dohotka (Sučić 2020 prema Cvijanović i Redžepagić, 2011). Na kraju, praksa pokazuje da tržište samo nije u stanju regulirati ekonomske odnose. Posve često se tržišni neuspjesi manifestiraju u obliku monopola, inflacije, masovne nezaposlenosti, zagađenju itd. (Sučić, 2020).

Obnova kapitalizma se u Hrvatskoj odvijala prvobitnom akumulacijom kapitala (Birač, 2019). „Jedina konstanta u evoluciji hrvatskog 'kapitalizma' je da se u značajnijoj mjeri ne oslanja na tržište“ (Cvijanović i Redžepagić, 2011). Antić i Vlahovec (2009) objavili su rad u kojima su neke bivše socijalističke zemlje usporedili na temelju gospodarskog rasta i drugih čimbenika razvijenosti. Osnovni cilj i glavna hipoteza njihovog rada bio je utvrditi „je li komunizam bio bolji“. Njihovim radom dobivamo u uvid neke značajke hrvatskog gospodarstva te stanje države prije promjene ekonomskog sustava općenito.

Glavna hipoteza Antiću i Vlahovec (2009) bila je da su zemlje istočne Europe u razdoblju demokracije imale brži rast BDP-a nego što su imale u vrijeme komunizma. Misao koja ih je vodila do te hipoteze nalazila se iza činjenice da slobodno poduzetništvo nije bilo dopušteno u komunističkim zemljama, a prema glavnoj ekonomskoj teoriji se gospodarski rast potiče upravo funkcioniranjem tržišta. U svom radu, dokazali su točnost hipoteze. Međutim, Hrvatska je bila iznimka jer je tijekom rata rast BDP-a pao (s 1,9 % na 1,4 %). No, objašnjavaju ukoliko se oduzmu 5 godina rata, Hrvatska također pod kapitalizmom i demokracijom pokazuje rast u BDP-u (4,15 %).

Nadalje, 1990. godine u Hrvatskoj je očekivano trajanje života iznosilo 72,17 godine, a 1995. godine palo je na 72,08 godine. Usprkos tomu, u periodu između 1990.-2009. prosječna životna dob povisila bi se za jednu punu godinu svakih šest godina, dok je za vrijeme komunizma prosječna životna dob za jednu cijelu godinu rasla tek svakih 16 godina (Antić i Vlahovec,

2009). Jedini pokazatelj razvoja koji se nakon 1990. pogoršao bio je GINI indeks nejednakosti. Antić i Vlahovec (2009) ukazuju kako je to očekivano zbog ulaska u novi sustav koji je temeljen na konkurenciji. Na kraju svog rada utvrđuju kako život u komunizmu za države istočne Europe nije bio bolji, a razlog tomu pridaju puno boljoj zaštiti ljudskih prava pod demokracijom, produženim životnim vijekom u novom ekonomskog sustavu te dramatično većem broju ljudi upisanih u škole.

U novom obliku hrvatskog ekonomskog sustava zbog složenosti procesa tranzicije i društveno-ekonomskih posebnosti, prednosti institucija političkog kapitalizma nestaju (Sučić, 2020). Ipak, "institucionalno uklapanje" trenutnog sustava danas je značajno manje prilagođeno nego što je bilo u kasnim fazama socijalističke tržišne ekonomije (ili političkog kapitalizma). (Cvijanović i Redžepagić, 2011). Za vrijeme 1990-ih je na tržištu rada posebno bila izražena nefleksibilnost koja je predstavljala ključni problem samoupravljanja. Zbog toga, institucionalno okruženje nije bilo u stanju provesti reformske mjere. Naime, za postizanje liberalizacija tržišta rada bilo je nužno omogućiti mobilnost radne snage što nije bilo izvedivo s tadašnjim političkim načelima sustava. No, usprkos tome, bio je postignut ekonomski rast. (Cvijanović i Redžepagić, 2011).

Birač (2019) u svom radu koji se bavi analizom hrvatskih ekonomista za vrijeme privatizacije jednim se dijelom dotiče teme korupcije. On kaže da je pretpostavka obnove kapitalizma koja se zamišlja bez određene količine kriminalnih aktivnosti nerealna. Napominje kako je proces hrvatske tranzicije zapravo bio proces obnove kapitalizma. Pod tim taj proces nije pravilno svesti samo na ekonomski jer je on zapravo društveno-ekonomski sustav. Istraživanje je pokazalo da je 94 % slučajeva privatizacije u Hrvatskoj povezano s nekom vrstom nezakonite radnje. U privatiziranim poduzećima bilo je otpušteno 60 % radnika (Antić i Vlahovec, 2009 prema Hrvatskoj televiziji, 2003)

Prva metoda privatizacije kroz koju je prolazila Hrvatska uključivala je raspodjelu korporacija zaposlenicima tih poduzeća kao i javnoj službi. 1997. Hrvatska započinje svoju drugu fazu tzv. „kuponske privatizacije“ odnosno metode vaučera (Collin i Cesljas, 2002 prema Ostović i Ljubunčić, 1998). U 21. stoljeću se javlja ideja kako Hrvatska pokazuje značajke ortačkog kapitalizma kao jednu od svojih bitnih karakteristika. Ortački kapitalizam u Hrvatskoj dijeli iste izvore i uzroke s razvojem istoga u svijetu općenito (Ivanković, 2017).

U Hrvatskoj, uslužne djelatnosti čine oko dvije trećine BDP-a te im je od poljoprivrede udio manji za 4 %. Time je po strukturi hrvatsko gospodarstvo slično drugim gospodarstvima država EU. U Hrvatskoj je danas najvažnija gospodarska aktivnost turizam. Godine 2019. vidjela je gotovo 20 milijuna stranih turističkih dolazaka te je time turizam činio 20 % BDP-a za tu godinu. Hrvatska s Njemačkom, Slovenijom, Italijom, Mađarskom i Austrijom ostvaruje najveći dio svoje vanjske trgovine, oko 66 %, te je upravo stoga bitna bila izgradnja 1000 km autoceste u proteklih 15 godina. Time se danas slobodno može govoriti o njenoj velikoj razvijenosti cestovnog prometa. Važni trgovinski partneri danas također predstavljaju Bosni i Hercegovinu te Srbija (hrvatska.eu, n.d.). Također, rast BDP-a u drugom kvartalu 2022. u Hrvatskoj je drugi najviši u Europskoj Uniji. Jedina država s višim rastom bila je Slovenija (Vlada Republike Hrvatske, 2022). Hrvatsko gospodarstvo uvelike ovisi o turizmu koji je sezonski. Za vrijeme ljeta, državu posjećuje golem broj ljudi. Nažalost, ne beneficiraju svi dijelovi Hrvatske jednako pod takvim okolnostima. Dok se Dalmacija i Istra svake godine pripremaju na dolazak turista, pa čak i glavni grad Zagreb, gorski dio Hrvatske i cijela Slavonija ne bilježe isti rast. Problemi na području Slavonije specifično su nedostatak profesionalnog kadra i dodatnih sadržaja, loša prometna infrastruktura, nepovoljan imidž turističke destinacije te možda najbitnije od svega - nedostatak investicija u turizam (Kristić i Deže, 2009). U čak pet županija Slavonije ne postoji veći broj smještajnih objekata čime je to jedan od pokazatelja nerazvijenosti turizma u tom području (Jukić, 2021).

Europska Unija svojim BDP-om čini gotovo četvrtinu (23,97 %) svjetskog BDP-a. Hrvatska kao članica svrstana je u kategoriju 'europskih tržišta u razvoju'. Neke druge države koje također pripadaju ovoj kategoriji su Rumunjska, Turska, Kosovo, Poljska, Crna Gora itd. Svaka od država te kategorije, izuzev Turske, ima zajedničku karakteristiku socijalističkog ekonomsko-političkog uređenja do 1990. BDP po stanovniku spomenute kategorije država, u kojoj pripada Hrvatska, viši je od svjetskog prosjeka, ali je manji od prosjeka Europske Unije (Jurčić, 2015). Globalizacijski i integracijski procesi koji zahvaćaju većinu svijeta sa sobom donose sve veću ulogu tržišta u gospodarstvu. Funkcioniranje države sve više ovisi o utjecaju tržišta, a takav odnos osobito je izražen u malim gospodarstvima, baš poput onoga u Hrvatskoj, koja su prošla ili trenutno i dalje prolaze kroz proces tranzicije – s planske privrede prema tržišnoj ekonomiji (Butorac, 2015).

4. Usporedba s tržišnom ekonomijom drugih država

Kada je riječ o razumijevanju načina na koji funkcionira kapitalizam, geografi počinju od mjesta proizvodnje, a ne s tržišta kako to počinje prostorna ekonomiji (Sheppard, 2013).

Mjesta proizvodnje su mjesta gdje su u sukobu ekonomski interesi vlasnika s interesima zaposlenika istoga, između njih dvoje, prvi imaju veću moć. Tehnološki odnos koji povezuje ljude i materijale te proizvodne pogone ugrađen unutar najčešće nejednakih i često sukobljenih odnosa moći. Iz tog razloga su radni odnosi jednako utjecajni kao tehnologija u oblikovanju produktivnosti. Svaka regionalna ili teritorijalna ekonomija posjeduje karakterističnu mješavinu tvrtki i sektora (Sheppard, 2013).

Između Hrvatske i Slovenije utvrđena je sličnost kao dva postsocijalistička CME modela (CME označava koordinaciju preko strateških netržišnih mehanizama) (Babić i Lučev, 2012 prema Adams, 2011). Sličnosti Hrvatske i Slovenije nalazile su se u faktorima socijalne kohezije, tržišta rada i poslovne regulacije (Babić i Lučev, 2012). Usprkos sličnostima Hrvatske i Slovenije u tempu reformi, njihov način izvedbe bitno se razlikovao. Početak 1990-ih označila su dva drastično različita konteksta tranzicije. (Babić i Lučev, 2012). Dok su osnovne institucije slovenske političke ekonomije bile formirane u kontekstu vala štrajkova 1992., u snažnom kontrastu se u Hrvatskoj „liberalizacija odvila usred institucionalnog deficita i rata, a privatizacija koja je osmišljena kao državno-upravljana tekla je paralelno s ratom i ekstenzivnom vojnom mobilizacijom velikih dijelova populacije“ (Babić i Lučev, 2012 prema Franičević i Bićanić, 2005). Između Hrvatske i Slovenije, Slovenije je ispala puno spremnija za uspostavu tržišnog gospodarstva te je imala manje karakteristika grabežljivog kapitalizma, nego što je inače uobičajeno u gotovo svakoj istočnoeuropskoj zemlji (Stiperski I Lončar, 2008). Općenito, kada se govori o širenju tržišnih gospodarstava na istok, prema tadašnjem socijalističkom svijetu, ona područja koja su civilizacijski i geografski bila bliže zapadnoj i srednjoj Europi, bila su puno uspješnija u novoj tržišnoj ekonomiji (Stiperski I Lončar, 2008).

Već spomenut rad Antića i Vlahovec (2009) uspoređivao je gospodarstva bivših komunističkih država. Usporedbu su vršili između Hrvatske, Bugarske, Mađarske, Rumunjske i Poljske. Odabrane zemlje su u prosjeku imale gotovo identičan gospodarski rast tijekom posljednjih 18 godina komunizma (2,16 %) i tijekom prvih 18 godina kapitalizma i demokracije (2,23 %). Uz taj podatak, kada bi se Hrvatska isključila iz uzorka, ostale države imale su bolje rezultate u razdoblju demokracije i kapitalizma (2,43 %). Ipak, među njima postoje ogromne razlike.

Slično kao što je Hrvatska doživjela veći gospodarski rast tek nakon završetka Domovinskoga rata, Poljska je u prve tri godine svoje tranzicije u prosjeku imala -3,13 % pad BDP-a. No, ni ona nije bila iznimka jer je u istom tom razdoblju Bugarska doživjela još gori pad (-5,73 %), a čak su Mađarska (-5,18) i Rumunjska (-6,74 %) doživjele padove. Država koja je doživjela najveći pad ipak je bila Hrvatska (-13,60 %), uglavnom kao posljedica rata (Antić i Vlahovec, 2009).

Za SAD često postoji predodžba o demokratskom kapitalističkom političko-ekonomskom sustavu. Inače, tri stupa demokratskog kapitalizma čine ekonomski poticaji koji proizlaze iz slobodnih tržišta, fiskalne odgovornosti i liberalnog moralno-kulturnog sustava koji treba poticati pluralizam. Također, često se demokratizacija povezuje s ekonomskim rastom koji nastupa pod kapitalizmom, no to možda neće biti pravilo u budućnosti. Na primjer, neki autoritativni već su uspjeli upravljati gospodarstvom bez postupaka ka većoj političkoj slobodi (Lumen Learning, n.d.).

Ekonomije periferije koje su integrirane u monetarnu uniju i zajedničko tržište se ne mogu nositi sa superiornim industrijskim regijama i tržištima jezgre poput Njemačke. Prema tome, njemački kapital će uvijek biti konkurentniji i u prednosti radi boljih tehnoloških unaprijeđenosti koje osiguravaju više zarade koji se zatim može ulagati u obrazovanje radnika, istraživanja i poboljšanje novih tehnologija i razvoj (MAZ, 2019).

Hrvatski se zaostaci unutar strukturnih uvjeta i zadanih okvira ne mogu promijeniti niti nadoknaditi za središtem Europe zbog nejednakih početnih uvjeta. Uz to, ne posjeduju instrumente za pomoć kojima bi mogle promijeniti odnos snaga. Tako je njemački kapital produktivniji od hrvatskog te se ta razlika u Hrvatskoj pokušava nadoknaditi nižim radničkim praksama i fleksibilizacijom radnog zakonodavstva (MAZ, 2019).

5. Mogućnosti razvoja

Ako bismo uzeli zapadni svijet za primjer, mogli bi se ponuditi neki savjeti za gospodarstvo Hrvatske:

- prekinuti ikakvo ograničenja vlasništva čime bi se bankama omogućilo uključanje u snažne aktivnosti restrukturiranja i izgrade svoje konkurencije u industrijskim pitanjima
- demokracija koja uključuje slobodan poslovni tisak, stabiliziranje korupcije na niskoj razini

- aktivnost države na restrukturiranju bankarskog sektora sa ciljem povećanja koncentracije, čime se stvaraju uvjeti za jaču financijsku konkurenciju te općenito jače poslovne grupe
- daljnje poticanje i unaprjeđenje obrazovanja na Sveučilištu u Zagrebu i poticanje izgradnje magistarskih programa, čime se povećava izlaz potencijalnih osoba poslovne elite (Collin i Cesljas, 2002).

Republika Hrvatska nalazi se na novoj prekretnici. S jedne strane, recesija 2009. godine nametnula je potrebu za izgradnjom novih institucionalnih aranžmana čiji rezultat nije moguće predvidjeti u smislu adaptacija prema postojećim modelima kapitalizama, jednako kao što evolucije postojećih modela nije moguće predvidjeti pod utjecajem recesije. S druge strane, u Hrvatskoj su se očekivali i dodatni utjecaji koji se vežu uz članstvo u Europskoj uniji (Babić i Lučev, 2012). Tako na primjer danas, iskorištavanjem EU fondova u turističke svrhe uvelike se može unaprijediti turistička ponuda te poboljšati kvaliteta turističkih proizvoda, kako u Slavoniji, Baranji i Srijemu, tako i u drugim hrvatskim regijama koje zaostaju u tom pogledu (Jukić, 2021). „Važno je optimizirati politike na taj način da se osigura dugoročno održiv model ekonomskog razvoja paralelno sa socijalnim razvojem, a ne model kapitalizma koji promiče ekonomski razvoj na štetu socijalnog razvoja.“ (Babić i Lučev, 2012)

Bitan i nezaobilazan korak ka rastućoj ekonomiji predstavlja i izgradnja infrastrukture. Ovdje je nezaobilazna je dužnost gradskih vlasti jer se na loše razvijenoj infrastrukturi ne može postići suvremena ekonomija zadovoljavajućeg rasta (Stiperski i Njavro, 2005). Stoga je bitan korak unaprjeđenju hrvatske bila dodatna izgradnja autocesta posljednjih 15 godina (hrvatska.eu, n.d.).

Izravna strana ulaganja u Hrvatsku imala su pozitivan utjecaj na gospodarstvo. Pozitivne strane takvih ulaganja nalaze se u priljevu novca, dodatnom jačanju konkurencije te širenju novih tehnologija. Naravno, izravna strana ulaganja mogu imati i negativne efekte koje hrvatska strana onda ne može kontrolirati. Glavna moguća opasnost predstavlja eventualan inferiorni položaj Hrvata do čega bi moglo doći iz velike konkurencije iako ona inače potiče produktivnost tvrtkama (Stiperski i Njavro, 2005).

Ono što Hrvatska nudi stranim ulagačima jest njeno mlado i obrazovano stanovništvo koje je željno uspjeha, ali joj je glavni nedostatak nekvalitetan državni aparat (Stiperski i Njavro, 2005).

6. Zaključak

Hrvatska je dugo vremena čekala svoju neovisnost. Danas je ona preko 30 godina suvremena republika. Naravno, kao relativno nova svjetska država, dugo je vremena odražavala utjecaje njenih bivših stranih vladara. Dugo vremena je bila dio Austro-Ugarske Monarhije nakon čega je nepuno stoljeće provela u državnoj zajednici sa svojim bližim, uglavnom istočnim susjedima.

Tijekom svog vremena u Monarhiji, Hrvatska se nije razvijala istom brzinom kao druge zemlje Monarhije, bila je iskorištavana u korist austrijskih nasljednih zemalja te je u mnogočemu kasnila. Hrvatska u Jugoslaviji nije iskorištavala svoj puni potencijal te su njena bogatstva i uspjesi čak služili kao prednost drugim jugoslavenskim saveznicima. Unatoč tome što je Hrvatska ostvarivala najveću financijsku dobit u Federaciji, najveći dio te dobiti nije se trošio na hrvatske teritorije. Zbog ovoga, na primjeru Hrvatske govorimo o dva različita tranzicijska procesa.

Od osamostaljenja, uloga države u gospodarstvu Hrvatske značajno se promijenila (Butorac, 2015). Danas, samostalna Hrvatska ostvaruje gospodarski rast koji velikim dijelom ovisi o turizmu. Na primjeru same Hrvatske možemo vidjeti kako krajevi koji nemaju pogodnost sudjelovanja u ljetnom turizmu nisu ekonomski razvijeni kao oni krajevi koji jesu. U gospodarskim aktivnostima svih hrvatskih regija i danas donekle traje dominacija stranaca (Vranjican, 2005). Kako u sve više globaliziranoj ekonomiji dolazi do rasta stranih ulaganja, tako se i neprekidno povećava vlasništvo stranaca nad industrijskom proizvodnjom te raznim uslugama. Nakon prelaska na tržišnu ekonomiju 1990. godine i u Hrvatskoj počinje razdoblje u kojemu jedan dio hrvatske industrijske proizvodnje prijelazi u vlasništvo stranaca (Stiperski i Njavro, 2005). Ipak, ulaskom Hrvatske u EU 2013. godine, dobila se prilika iskorištavanja europskih fondova za unaprjeđenje raznih sektora djelatnosti pa tako i turizma u istočnim dijelovima Hrvatske. No, ulazak u EU također je omogućio i lakši prolaz hrvatskih građana kroz druge članice zbog čega dolazi do većeg *brain drain-a*, tj. odlaska specifično mladog i obrazovanog stanovništva.

Gospodarstvo Hrvatske zadnjih je 25 godina doživjelo strukturne promjene, obilježene procesima tranzicije, integracije i liberalizacije tržišta te globalizacije (Butorac, 2015). Hrvatska je 1990-ih bila puno spremnija za tržišno gospodarstvo te je imala više prednosti u odnosu na druge zemlje iz socijalističkog bloka, poglavito u smislu liberalizacije cijena, liberalizacije vanjske trgovine i reforme bankarskog sustava (Švarc i Dabić, 2019 prema Uvalić 2018). Nažalost, Hrvatska je danas jedna od najnerazvijenijih članica EU te „zaostaje za svojim

istočnim vršnjacima u stopama rasta BDP-a i konkurentnosti gospodarstva“ (Švarc i Dabić, 2019). Tijekom prvog desetljeća svoje neovisnosti, Hrvatska je postavila temelje novim državnim institucijama te je jednostranački sustav zamijenila parlamentarnom demokracijom, također je stvorila vlastitu novu valutu, sanirala štete iz Domovinskoga rata i pokrenula reforme kako bi omogućila prelazak na tržišnu ekonomiju. (Švarc i Dabić, 2019).

7. Literatura i izvori

Adams, I., 2001: Political ideology today. Manchester University Press.

Antić, M. and Vlahovec, J., 2009. Was communism better?: A comparison of economic and social development of Croatia, Bulgaria, Hungary, Poland and Romania. Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju, 7(1), pp.51-72.

Batović, A., 2010: Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.), Historijski zbornik, 63(2), str. 539-569. DOI: <https://hrcak.srce.hr/81602>

Benjamin W., 1921: Kapitalizam kao religija, Gesammelte Schriften VI, str. 100–103, 690–691, Frankfurt a. M.

Bićanić, I., 2012: Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva (1820.-2005.), Vladimir Stipetić, Zagreb: HAZU, 2012, 513 str., Privredna kretanja i ekonomska politika, 22(133), str. 79-86. DOI: <https://hrcak.srce.hr/97605>

Bićanić, R., 1951: Doba manufacture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750.-1860.), Izdavački zavod jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

Bićanić, R., 2004: Ekonomska podloga hrvatskog pitanja, Dom i svijet, Zagreb

Birač, D., 2020: Politička ekonomija Hrvatske: obnova kapitalizma kao “pretvorba” i “privatizacija”, *Politička misao*, 57(3), str. 63-98. DOI: <https://doi.org/10.20901/pm.57.3.03>

Boettke, P., J., Heilbroner i Robert L., n.d.: capitalism. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/capitalism> (2.8.2022.)

Bowles, S., Edwards, R. i Roosevelt, F., 1993: Understanding capitalism. Harper Collins College.

Buturac, G., 2015: Država i ekonomija: gdje je hrvatska?, *Ekonomski pregled*, 65(6), str. 513-540. DOI: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:213:555374> (Datum pristupa: 09.02.2022.)

Collin, S., O. i Cesljas, I., 2002: Corporate governance in transitional economies: Business groups in Croatia. *Journal of East European Management Studies*, 7(2), 162–186., DOI: <http://www.jstor.org/stable/23280562>

Cvijanović, V., i Redžepagić, D., 2011: From political capitalism to clientelist capitalism? The case of Croatia', *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, 29(2), str. 355-372. DOI: <https://hrcak.srce.hr/75207>

Ganshof, F., L., 1936: Henri Pirenne and Economic History. *The Economic History Review*, 6(2), 179–185. <https://doi.org/10.2307/2590190>

Grubiša, D., 2005: Political Corruption in Transitional Croatia: The Peculiarities of a Model, *Politička misao*, 42(5), str. 55-74. DOI: <https://hrcak.srce.hr/20747>

Hobson J., A., 1898: *The evolution of modern capitalism. a study of machine production*. W. Scott; C. Scribner's Sons.

Ivanković, Ž., 2017: The political economy of Crony capitalism: A case study of the collapse of the largest Croatian conglomerate. *Politička misao: časopis za politologiju*, 54(4), 40-60.

Jukić, A., 2021: Analiza turističke marke „Slavonija“, završni rad, University of Zadar, DOI: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:908340>

Jurčić, L. i Vojnić, D., 2011: QUO VADIS CROATIA Od samoupravnog socijalizma i društva blagostanja preko ekonomije i politike tranzicije do divljeg kapitalizma i tržišnog fundamentalizma-Hrvatska na putu u Europsku uniju. *Ekonomski pregled*, 62(12), pp.787-826.

Kristić, J. i Deže, J., 2009: Strateški pravci razvoja turizma u Slavoniji i Baranji. *Zbornik naučnog skupa*, 91-94.

Lučev, J. i Babić, Z., 2013; Tipovi kapitalizma, ekspanzija neoliberalizma i socijalni učinci u baltičkim zemljama, Sloveniji i Hrvatskoj: komparativni pristup. *Revija za socijalnu politiku*, 20(1), pp.1-19.

Medved, M., 2018: *Transition to capitalism in Croatia, Hungary, and Austria (1830s to 1867/8): a study in uneven and combined development*, doktorska disertacija, Central European University

Mihaljević, J., 2011: Ustavna uređenja temeljnih prava u Hrvatskoj 1946.–1974., Časopis za suvremenu povijest, 43(1), str. 25-51. DOI: <https://hrcak.srce.hr/67515>

Radelić, Z., 2003: Hrvatska i Jugoslavija: neki problemi povijesnih istraživanja, Časopis za suvremenu povijest, 35(3), str. 753-768. DOI: <https://hrcak.srce.hr/101956>

Sheppard, E., 2013: Rethinking Capitalism from a Geographical Perspective, Rethinking the 'Essence' of Economic Geography. *Annals of the Association of Economic Geographers*, 59(4), pp.394-418.

Stiperski, Z., i Lončar, J., 2008: Changes in levels of economic development among the States Formed in the Area of Former Yugoslavia. *Hrvatski geografski glasnik*, 70(2.), 5-32.

Stiperski, Z. i Njavro, Đ., 2005: Razina privlačnosti Hrvatske za strane ulagače među državama Srednje i Jugoistočne Europe. U: Toskić, A. (ur.) Zbornik radova III. hrvatskoga geografskog kongresa

Sučić, M., 2020: Kapitalizam i uloga institucija: primjer Republike Hrvatske, Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek, DOI: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:132:048798>

Štojs, T., 2012: Ivan Burić Nacija zaduženih: Od komunističkog pakla do potrošačkog kapitalizma, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, *Društvena istraživanja*, 21(4 (118)), str. 1034-1038. DOI: <https://doi.org/10.5559/di.21.4.12>

Švarc, J., Dabić, M., 2019: The Croatian path from socialism to European membership through the lens of technology transfer policies. *J Technol Transf* 44, 1476–1504, <https://doi.org/10.1007/s10961-019-09732-1>

Vranjican, S., 2005: Dostignuća i promašaji gospodarskog razvoja Hrvatske u proteklom stoljeću', *Revija za socijalnu politiku*, 12(3-4), str. 333-344., DOI: <https://doi.org/10.3935/rsp.v12i3.86Walter>

Wood, E.M., 2002: *The origin of capitalism: A longer view*. Verso.

Zimbalist, A. and Sherman, H.J., 2014: *Comparing economic systems: a political-economic approach*. Academic Press.

1. Enciklopedija, n.d.: Država Slovenaca, Hrvata i Srba, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=16369>, (14.08.2022.)
2. Cambridge Dictionary, n.d., Capitalism, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/capitalism> (10.08.2022.)

3. Hrvatska.eu, n.d.: Gospodarstvo
<https://croatia.eu/index.php?view=category&id=15&lang=1>, (15.08.2022.)
4. International Encyclopedia of Marriage and Family, n.d., Work and Family,
<https://www.encyclopedia.com/reference/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/work-and-family> (25.08.2022)
5. Lumen Learning, n.d.: <https://courses.lumenlearning.com/suny-internationalbusiness/chapter/reading-capitalism-in-the-us/> (16.08.2022.)
6. MAZ, 2019: Kapitalizam na hrvatski način,
<http://www.maz.hr/2019/12/28/kapitalizam-na-hrvatski-nacin/> (28.08.2022.)
7. Swnsdigital, 2021: More than half of Americans fear their employer would think less of them if they requested time off for mental health,
<https://swnsdigital.com/us/2021/04/more-than-half-of-americans-fear-their-employer-would-think-less-of-them-if-they-requested-time-off-for-mental-health/> (15.08.2022.)
8. Vlada Republike Hrvatske, 2022: Snažan rast hrvatskog gospodarstva od 7,7% u 2. kvartalu ove godine drugi je najviši u EU, <https://vlada.gov.hr/vijesti/snazan-rast-hrvatskog-gospodarstva-od-7-7-u-2-kvartalu-ove-godine-drugi-je-najvisi-u-eu/35970> (28.08.2022)

8. Prilozi

Popis tablica

Tab. 1. Opća struktura ukupne industrijske privrede u Hrvatskoj i Slavoniji 1910.	11
Tab. 2. Državne šume Hrvatske i Srbije prije Prvoga svjetskoga rata	14
Tab. 3. Udio pojedinih bivših jugoslavenskih republika u ukupnom BDP-u i BND-u od 1957. do 2005. g.	16

Popis slika

Sl. 1. Procjena porasta broja stanovnika od 10 000 godina pr. Kr do kraja 20. stoljeća	6
Sl. 2. Globalna atmosferska koncentracija ugljikovog dioksida	7